

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

# Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, [www.reprorecht.nl](http://www.reprorecht.nl)) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, [www.cedar.nl/pro](http://www.cedar.nl/pro)).

*No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.*

[info@boomamsterdam.nl](mailto:info@boomamsterdam.nl)  
[www.boomuitgeversamsterdam.nl](http://www.boomuitgeversamsterdam.nl)

# De interne divan van de analyticus, de divan achter de divan?

TRUI MISSINNE

Het referaat van Stufkens heeft, zo stel ik een beetje tot mijn verrassing maar niet zonder plezier vast, associaties opgeroepen die het thema 'de bank' tot een intiem thema maken. In mijn coreferaat volg ik een enigszins andere route dan Stufkens. Waar Stufkens spreekt vanuit dertig jaar ervaring *achter* de bank, wil ik vooral spreken vanuit mijn herinneringen aan mijn ervaringen *op* de bank.

Ik hoop dat ik de rijke bijdrage van Stufkens niet al te veel onrecht aandoe, wanneer ik me beperk tot het aanhalen van een tweetal frasen uit zijn tekst, waarmee hij ons even leek toe te staan de interne divan van de analyticus aan te raken: 'Het is een uniek verschijnsel in een beroep, dat je een behandeling zowel ondergaat als uitvoert.' Het betekent in reactie op de analysant in contact komen met je eigen geschiedenis [...] en met je eigen creativiteit om al dat hoogst persoonlijke op een voor de analysant profijtelijke manier te gebruiken.' Onwillekeurig moet ik terugdenken aan mijn bezoek aan Freuds toch wat in mysterie badende huis in Hampstead en het zien maar niet mogen aanraken van zijn, door een dik gevlochten koord afgeschermd negentiende-eeuwse sofa, en ook komt mij de met — goudkleurige? — fluwelen stof beklede divan van mijn leeraanalytica voor de geest... Laat me toe de interne divan van de analyticus — of in metaforische zin, de divan van de leeraanalyticus — wat meer in het licht te zetten. Het doorgemaakt hebben van een eigen leeraanalyse lijkt me immers voor elke psychotherapeut een absolute must, zowel bij het verrichten van 'klassieke' psychoanalyses op de divan, als bij het aanvangen van psychoanalytische psychotherapieën.

Ferro (2006) schrijft in zijn typisch beeldende stijl dat je een kind niet kunt leren fietsen door hem een video te laten bekijken waarin Fausto Coppi een spurt wint. Je moet als ouder achter hem staan, hem — indien nodig — vasthouden, uitkijken voor steentjes en andere struikelblokken op het pad, hem opvangen wanneer hij valt en hem helpen zijn eigen evenwicht (terug) te vinden. Deze metafoor drukt naar mijn gevoel mooi de belangrijkste idee uit die

ik in mijn korte repliek naar voren wil brengen. Voor dat jongetje zit er niets anders op dan, met vallen en opstaan, zijn angst te leren overmeesteren voor het verlies van zijn evenwicht op dat kleine fietsje, wil hij ooit een ervaren coureur worden. Zo ook lijkt het mij dat je geen goede psychoanalyticus kunt worden, als je niet zelf die ongekende, soms zeer bevreemdende, verrassende en je van tijd tot tijd behoorlijk uit je psychisch evenwicht brengende innerlijke ontdekkingsreis hebt durven ondernemen, met een ervaren, deskundig analyticus zittend achter de divan als gids.

Een doorleefd weten wat onbewuste processen zijn, overdracht of blinde weerstand, hoe inderdaad bij het liggen op de sofa het niet kunnen zien van je analyticus anders onzichtbaar blijvende spoken uit je onderwereld kan wakker maken, wat de demonische herhalingsdwang vermag, hoe wonderlijk 'de dromer die de droom droomt' (Grotstein 1979) te werk kan gaan, dat alles kun je toch niet — in eerste instantie — leren van boeken, studiedagen en congressen, hoe hoogstaand en erudiet die ook mogen zijn. Het is juist de eigen leeraanlyse die de therapeut meer dan welk ander leerproces ook, van binnenuit leert ervaren wat het kan betekenen en hoe het voelt om een psychoanalytisch proces door te maken. Zo is voor mij bijvoorbeeld het concept 'memory in feelings' ('herinneren door voelen') van Klein geen dode letter gebleven. Een van de meest aangrijpende en mij het sterkst bijgebleven ervaringen uit mijn eigen leeraanlyse was namelijk het ineens, voor het eerst doorleefd begrijpen en bewust worden van mijn voorheen nooit gedachte of verwoorde fundamentele manier van in de wereld staan. Vanuit een uiterst ongewoon 'psychisch afwezig zijn' van mijn analytica (althans in mijn beleving) tijdens een voor mij cruciale zitting werd ik overspoeld door 'memories in feelings' uit oude, archaische lagen van mijn preverbale bestaan. Plots kreeg voor mij mijn wezenlijke manier van naar de wereld kijken haar volle betekenis.

De eigen leeraanlyse (en de eigen leeraanlyticus) wordt een intern object van de psychotherapeut. Door nieuwe levenservaringen, bijvoorbeeld door zelf psychoanalyses te doen, en door de ontmoeting en confrontatie met andere, nieuwe interne en externe objecten, zal het genuanceerd en gedifferentieerd raken en aan processen van idealisering en desillusionering onderworpen worden. Maar het blijft toch meestal stilzwijgend, op moeilijke momenten in de analyse soms wat meer nadrukkelijk als achtergrondobject in de therapiekamer aanwezig. De interne divan van de analyticus is als een steun in de rug: ik zit achter de analysant en mijn leeraanlytica zit achter mij. Het is een welkome helper bij het bewaken van het analytische kader, zeker tijdens woelige, verblindende of verhitte fasen waaraan geen enkele analyse ontsnapt. De eigen leeraanlyse en de analytische vereniging waarvan men lid is, maken dat de analyticus met zijn 'onmogelijke job' minder alleen is. Er is altijd een derde aanwezig, 'garant voor de levendigheid, voor het niet stilvallen van het psychoanalytisch proces' (Godfrind 1993). Mijns inziens

beschouwt men heel terecht de eigen leeranalyse als het allerbelangrijkste onderdeel van de opleiding. Wie ik als persoon ben, tot waar ik geëvolueerd ben, wat mijn kwetsbaarheden en gevoeligheden zijn, kleurt mijn werk als psychoanalytica, maar ik hoop dat ik er voldoende zicht op gekregen heb door mijn eigen leeranalyse.

Maar om nog een andere reden vind ik het doorgemaakt hebben van een eigen leeranalyse onontbeerlijk. Stufkens verwees al naar de grotere kwetsbaarheid van de analyticus, nu binnen de psychoanalytische wereld meer belang wordt gehecht aan, en meer en meer gewerkt wordt vanuit eigen tegenoverdrachtelijke processen. In permanente dialoog proberen te staan met wat mij innerlijk fundamenteel beroert, het (kunnen) bevragen van wat de patiënt in mij teweegbrengt en een blijvend soepele toegang tot mijn onbewuste weten te behouden lijken mij de belangrijkste vaardigheden om de analysant en diens onbewuste innerlijke wereld tegemoet te kunnen treden. De interne wereld van de analyticus is in feite hét instrument waarmee hij luistert naar zijn analysant. Ik kan niet verder, ik kan niet 'dieper' afdalen in de onderwereld van mijn analysant, dan dat ik in die van mij ben durven afdalen. Hoeveel gekheid durft een analyticus zelf verdragen? Terecht stelt Lacan dat de weerstand van de patiënt de weerstand van de analyticus is.

Eigen tegenoverdrachtelijke dromen kwamen mij meer dan eens te hulp op momenten dat een psychoanalytisch proces waarin ik me vergaand had geëngageerd, dreigde vast te lopen of ondoorzichtig begon te worden. Dergelijke dromen vormen soms de enige toegang tot de onbewuste wereld van de analysant. Op zulke momenten lijkt het alsof de analyticus de niet gedroomde dromen van zijn analysant droomt. Ik herinner me een nachtmerrie waaruit ik vol angst wakker schrok: 'Ik bevind me helemaal alleen in een verlaten gebouw met lange gangen en grote, lege ruimtes. Plotseling hoor ik in de verte voetstappen en nog voor ik het goed en wel besef, heeft mijn analysante zich bruusk weten binnen te dringen in mijn buik en zit er heel agressief met haar voeten te stampen.' Mijn droom leek mij gecondenseerd te vertellen dat mijn analysante vanuit een paranoïd-schizoïde functioneren, overdrachtelijk aan mij de angst beleefde opgesloten te worden in haar moeder of vreesde door haar moeder agressief 'gepenetreerd' te worden.

Ook uit mijn eigen leeranalyse bijgebleven sleuteldromen, die mijn eigen innerlijke wereld aankleedden en fundamenteel structureerden, keerden op betekenisvolle scharniermomenten in de loop van de analyses van mijn analysanten in mijn herinnering terug, en kwamen me te hulp om de passende interventie te vinden. De interne objecten van de analysant ontmoeten immers vroeg of laat de interne objecten van de analyticus met wie hij zelf een al dan niet liefdevolle, vredige, conflictueuze, gespannen of gehate relatie heeft (Bolognini 1997). Een bij de aanvang van haar psychoanalyse weinig stevig geoodipaliseerde jonge vrouw, met een zeer onveilige relatie met haar moeder en een — zo mogelijk — nog onveiligere relatie met haar vader,

begint met mij voor het eerst te spreken over de voor haar nieuwe, wat beangstigende ervaring tijdens afspraakjes met haar directeur te genieten van zijn complimentjes, en zich door haar wat flirterige opstelling naar hem in de war te voelen. Op dat moment schiet me een droom te binnen die ik zelf als vierjarig kleutertje had en waarin ik voor de boze heks op de vlucht sloeg naar mijn papa die tussen zijn vele boeken aan het werk was. Wanneer ik intervenieer met 'Misschien voel je je een beetje zoals een klein meisje dat verliefd naar haar papa opkijkt en zijn aandacht flirterig wil vasthouden, omdat ze zich geborgen en gesteund bij hem weet', wordt ze rustiger en durft ze haar nieuwe gevoelens (verbonden met oedipale thema's) verder te exploreren. Levine (1994, p. 668) stelt: 'Dezelfde infantiele conflicten van de analyticus die aanleiding kunnen geven tot niet constructief gebruik van tegenoverdracht en potentiële labiliteit, kunnen tegelijkertijd een bron zijn van zijn unieke, intuïtieve capaciteiten en krachten.'

Ten slotte wordt het zich durven overgeven aan ongewone, in het alledaagse leven als vreemd ervaren maar wezenlijke manieren van zijn, zoals weerstaan aan de verleiding om op de manifeste boodschap (of op het meest gestructureerde niveau) in te gaan, kunnen wachten in vertrouwen, verdragen van niet-weten, niet-begrijpen, zich durven laten verrassen door het onbekende, spelen met de tijd ('De ziel reist met de snelheid van een kameel', leert een Arabisch gezegde),<sup>1</sup> bij uitstek in de eigen leeraanlyse verworven en verder toegepast in de nooit beëindigde zelfanalyse. Het zijn manieren van aanwezig zijn van de analyticus die een psychoanalytisch proces tot een heel andersoortige ervaring voor de analysant maken, en, in tegenstelling tot wat het clichébeeld meent te weten, ook de analyticus lang niet altijd een comfortabele positie bieden.

In een mooi artikel van Innes-Smith (1990) wordt deze anders dan in het alledaagse leven gehanteerde psychische aanwezigheid van de analyticus treffend geïllustreerd met een klein klinisch vignet. Een jongetje komt vergezeld van zijn mama voor zijn eerste zitting bij de kinderaanlytica. Wanneer hij de voordeur van haar huis hoort dichtklappen — teken dat, zoals afgesproken, zijn mama voor de tussentijd weer weggaat — vraagt hij een beetje angstig aan de kinderaanlytica: 'Waarom heeft mijn mama mij verlaten?', waarop zij hem antwoordt: 'We weten het nog niet'...

#### Literatuur

- |                                                                                                                                                                                                                   |                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p>BOLOGNINI, S. (1997). Empathy and 'empathism'. <i>International Journal of Psychoanalysis</i>, 78, 279-292.</p> <p>FERRO, A. (2006). <i>Psychoanalysis as therapy and storytelling</i>. Londen: Routledge.</p> | <p>GODFRIND, J. (1993). <i>Les deux courants du transfert</i>. Parijs: Presses Universitaires de France.</p> <p>GROTSTEIN, J. (1979). Who is the dreamer who dreams the dream and who is the dreamer who understands it? <i>Contemporary Psychoanalysis</i>, 15, 110-169.</p> |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

---

INNES-SMITH, J. (1990). La neutralité de l'analyste. *Revue Belge de Psychanalyse*, 17, 43-57.

*International Journal of Psychoanalysis*, 75, 665-676.

LEVINE, H. (1994). The analyst's participation in the analytic process.

*Noot*

<sup>1</sup> Dr. J. Huybrechts wees mij op dit gezegde.